

Funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

DysTRANS-Supporting Dyslexic Individual in Transition from Primary to Lower Secondary School

НАЦИОНАЛЕН АНАЛИЗ НА ПОТРЕБНОСТИТЕ

БЪЛГАРИЯ

АСОЦИАЦИЯ ДИСЛЕКСИЯ - БЪЛГАРИЯ

2018

Funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Този проект е финансиран с подкрепата на Европейската комисия.

Тази публикация отразява само личните виждания на нейния автор и от Комисията не може да бъде търсена отговорност за използването на съдържащата се в нея информация.

СЪДЪРЖАНИЕ

СИТУАЦИЯТА В БЪЛГАРИЯ.....	4
1.1. РАЗБИРАНЕТО ЗА ДИСЛЕКСИЯТА.....	4
1.2. НАЦИОНАЛНО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО ПО ОТНОШЕНИЕ НА ДИСЛЕКСИЯТА.....	5
1.3. ДИАГНОСТИЦИРАНЕ.....	6
1.4. ПОДКРЕПА	7
2. ПРОУЧВАНЕТО	7
2.1. ЦЕЛИ НА ПРОУЧВАНЕТО	7
2.2. ОГРАНИЧЕНИЯ	8
2.3. МЕТОД	8
2.3.1. ЦЕЛЕВИ ГРУПИ	8
2.3.2. АНКЕТИ	8
2.3.3. СЪБИРАНЕ И ОБРАБОТВАНЕ НА ДАННИТЕ	9
2.3.4. АНАЛИЗ НА ДАННИТЕ	9
3. РЕЗУЛТАТИ	10
3.1. РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРОУЧВАНЕТО СРЕД УЧЕНИЦИТЕ	10
3.1.1. ВЪЗРАСТ И КЛАС	10
3.1.2. СРАВНЯВАНЕ СТЕПЕНТА НА ТРУДНОСТ В НАЧАЛЕН И В ПРОГИМНАЗИАЛЕН ЕТАП	10
3.1.3. УМЕНИЯ ЗА УЧЕНЕ (САМООЦЕНКА)	11
3.1.4. ПОДКРЕПА	13
3.1.5. ЖИВОТЪТ В УЧИЛИЩЕ (ЧУВСТВА И ВЗАИМООТНОШЕНИЯ)	15
3.1.6. ИЗВЪНКЛАСНИ ДЕЙНОСТИ	15
3.2. РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРОУЧВАНЕТО СРЕД РОДИТЕЛИТЕ	16
3.2.1. ПРОМЯНА В ОТНОШЕНИЕТО КЪМ УЧИЛИЩЕТО	16
3.2.2. ОЦЕНКА НА УСПЕВАЕМОСТТА НА ДЕЦАТА.....	17
3.2.3. ПОДКРЕПА	18
3.2.4. ПОЗНАВАНЕ НА ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО	20
3.2.5. ПОЗНАВАНЕ СИСТЕМАТА НА ПОДПОМАГАНЕ	21
3.2.6. ИЗВЪНКЛАСНИ ДЕЙНОСТИ	21
3.2.7. ПОТРЕБНОСТ ОТ ОБУЧЕНИЕ	22
3.3. РЕЗУЛТАТИ ОТ ПРОУЧВАНЕТО СРЕД УЧИТЕЛИТЕ	22
3.3.1. ПЕДАГОГИЧЕСКИ ОПИТ И ОБУЧЕНИЯ ПО ДИСЛЕКСИЯ.....	22
3.3.2. САМООЦЕНКА	23
3.3.3. НАБЛЮДАВАНИ ЗАТРУДНЕНИЯ В ПРЕХОДНИЯ ПЕРИОД	25
3.3.4. СТРАТЕГИИ ЗА ПОДКРЕПА НА УЧЕНИЦИТЕ С ДИСЛЕКСИЯ	26
3.3.5. ПОЗНАВАНЕ НА НАЦИОНАЛНОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО.....	29
3.3.6. КОМУНИКАЦИЯ С РОДИТЕЛИТЕ	30
3.3.7. ПОТРЕБНОСТ ОТ ОБУЧЕНИЕ	31

---

4. ИЗВОДИ.....	31
4.1. КОМЕНТАРИ	31
4.1.1. КОМЕНТАРИ НА ОТГОВОРИТЕ НА УЧЕНИЦИТЕ	31
4.1.2. КОМЕНТАРИ НА ОТГОВОРИТЕ НА РОДИТЕЛИТЕ	33
4.1.3. КОМЕНТАРИ НА ОТГОВОРИТЕ НА УЧИТЕЛИТЕ.....	35
4.1.4. СПОДЕЛЕНО	37
4.2. ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ.....	39
РЕФЕРЕНЦИИ.....	41

СИТУАЦИЯТА В БЪЛГАРИЯ

1.1. Разбирането за дислексията

В България първите публикации, в които се появява терминът „дислексия“ се появяват в 80-те години на миналия век.

В книгата „Дислексия“ (2001) проф.В.Матанова пише:

„Дислексията е обща категория специфични нарушения в ученето и научаването, която се отнася до способности в седем специфични области на функционирането:

- ✓ *импресивна реч,*
- ✓ *експресивна реч,*
- ✓ *основни четивни умения,*
- ✓ *разбиране на прочетеното,*
- ✓ *основни умения за писане,*
- ✓ *разбиране на написаното,*
- ✓ *основни математически умения и математическо мислене.*“¹

Както се вижда от дефиницията, в България терминът „дислексия“ се използва за назоваване на широк спектър от специфични обучителни затруднения (в редица други страни дислексията означава единствено затруднения в овладяване на четенето).

Други, често използвани в професионалната литература определения, са:

„Дислексията се характеризира със затруднения в правилното и безпрепятствено разпознаване на думи, лош правопис и умения за декодиране. Тези затруднения обикновено са резултат от дефицит във фонологичния компонент на езика, който често е неочакван, отчитайки другите когнитивни способности и предоставянето на ефективно обучение в клас. Вторичните последствия може да включват проблеми с разбирането при четене, ограничен обем на четенето, което може да повлияе обогатяването на речника и основните познания.“ (International Dyslexia Association, 2002)²

„Дислексията е различен начин на обработка на информацията, наблюдаван у хора от различна възраст, често характеризиращ се със затруднения в овладяване на грамотността. Може да бъдат засегнати и други когнитивни области като памет, скоростна обработка на информацията, организация на времето, координация и ориентация в пространството. Може да се наблюдават визуални и фонологични затруднения и обикновено съществува съществена разлика между представянето в различни области в ученето. Важно е индивидуалните различия и стилове на учене да се вземат под внимание, тъй като това ще повлияе резултатите от ученето и оценяването. Важно е също така да се отчете обкръжението тъй като естеството

¹ Матанова, В. Дислексия. София. 2001

² Dyslexia International: <https://www.dyslexia-international.org/the-problem/>

на затрудненията, асоциирани с дислексията, може да се проявят по интензивно в някои ситуации.” (Reid, 2008).³

От друга страна в България при тестване на дете за наличие на обучителни затруднения се използва МКБ-10 – X ревизия на Международната класификация на болестите (ICD), Списък с класификация на медицинските състояния изготвен от Световната здравна организация (WHO)⁴. Има няколко състояния, които покриват разбирането за дислексията. Те са отнесени към класификационен код F-81 – специфични разстройства на развитието на училищните умения (с.203). Това са състояния, при които нормалните начини за придобиване на умения са нарушени в ранните етапи на развитие. Нарушението не е просто следствие от липсата на възможност да учат и не се дължи на някаква форма на придобита мозъчна травма или заболяване. Този термин включва специфично разстройство на четенето, специфично разстройство на правописа, специфично разстройство на аритметичните умения и смесено разстройство на училищните умения.

Изброените нарушения се смятат за специфични по отношение на придобиването на училищни умения. При тяхното диагностициране има пет основни изисквания:

1. клинично значима степен на нарушенията на отделните училищни умения;
2. нарушението е специфично, т. е. не може да се обясни с нараняване или дисфункция;
3. това е разстройство на развитието което възниква в началото на развитието на дадена функция, а не е придобито в процеса на образование;
4. трябва да бъдат изключени всякакви външни фактори като причина за трудностите в учебния процес;
5. специфичните разстройства на уменията за учене не следва да са резултат от некоригирани слухови или зрителни увреждания.

1.2. Национално законодателство по отношение на дислексията

Не съществува държавна политика по отношение на дислексията, нито задължителни законови актове, които да я включват пряко. Макар да съществуват отделни документи, практиката е все още нова и поради липса на мониторинг, прилагането на тези документи е оставено в ръцете на личната инициатива на училищните ръководства, университетските администрации и работодателите.

Основният нормативен документ, който има отношение към дислексията е Наредба №1 за обучението на деца и ученици със специални образователни потребности и хронични заболявания⁵, приет през 2009 г. През септември 2015 Народното събрание ратифицира промените в Наредба №1 за обучението на деца и ученици със специални образователни потребности и хронични заболявания. Сред специфичните

³ Reid, G. and Green, S. (2008) Dyslexia: A Guide for Teaching Assistants. Continuum Publications

⁴ МКБ-10: http://www.doctoronline.bg/uploads/diagnostics/201201/path_7134.pdf

⁵ Наредба №1 за обучението на деца и ученици със специални образователни потребности и хронични заболявания: <http://ssudus.com/naredba.pdf>

образователни потребности за първи път са изброени и състоянията дислексия, дисграфия и дискалкулия.

През декември 2017 г. Наредба №1 е отменена и е заменена от Наредба за приобщаващото образование⁶.

1.3. Диагностициране

На теория в началото на учебната година всички деца от началните класове се тестват от логопед. Целта е да се събере информация за наличието на евентуални проблеми с четенето, писането, смятането за всяко дете, в това число и от учителите.

Тестване е възможно да бъде направено в специализирани медицински заведения от детски психиатри, психолози, в сътрудничество с логопеди и невролози, когато е необходимо.

Тестване може да бъде иницирано и от родителите, като резултат от проверката в училище, или по тяхна преценка в държавните логопедични центрове, където децата се обследват от логопеди, психолози и невролози.

Тестът включва невро-психологическа и когнитивна оценка на уменията за писмено и устно изразяване. Използват се стандартизирани диагностични процедури и въпросници за оценка на координацията, краткосрочната и работната памет, нивото на разбиране на текст и др.

Основен диагностичен критерий за **специфичното нарушение в четенето** (F 81.0; МКБ-10) е значителното изоставане в развитието на уменията за четене, което не може да бъде обяснено с психическата възраст на детето, със зрителни проблеми или с лошо преподаване. Може да бъде засегната не само техниката на четене, но и нивото на разбиране.

Специфичното разстройство на правописа (F 81.1) се определя като изолирано разстройство, при което основните умения за четене и четене с разбиране функционират нормално. Практиката показва, че затрудненията с правописа/писането не са изолирани и обикновено и двата процеса – четене и писане, са засегнати.

Специфичното разстройство на аритметичните умения (F81.2) се свързва по-скоро с трудности при извършване на основните аритметични операции, отколкото с дефицит в уменията за абстрактно мислене. В този случай уменията за четене и писане не винаги са засегнати.

В България липсва стандартизиран тест за установяване на дислексия. Различните специалисти използват различни тестове. Използват се IQ тестове, като тези на Рейвън, Векслер и др. Всички специалисти използват тестове за оценяване на зрителната и слуховата памет, на работната памет, вниманието и т.н. Не се използват специализирани тестове за оценяване на уменията за четене, писане и смятане. Отговорността за преценка нивото на тези умения е оставена в ръцете на специалистите.

⁶ Наредба за приобщаващото образование:
[file:///D:/User/Downloads/nrdp_priobshavashto_271017%20\(1\).pdf](file:///D:/User/Downloads/nrdp_priobshavashto_271017%20(1).pdf)

1.4. Подкрепа

Към настоящия момент подкрепата за деца, младежи и възрастни с дислексия в България, както и за учителите, работещи с учаци с дислексия, се ограничава до неправителствени организации, частни специалисти и академични групи в някои университети. Тъй като промените в регулационните документи са сравнително нови, ситуацията все още може да се определи като неясна и хаотична.

2. ПРОУЧВАНЕТО

2.1. Цели на проучването

Дислексията е широко известно, но все още недостатъчно проучено специфично обучително затруднение. И макар да е реален проблем, който засяга уменията за четене и писане на много хора, тези ефекти могат да бъдат преодолени, или поне намалени, чрез подходящи методи на обучение.

Ако не е своевременно установена и ако не е предоставена адекватна подкрепа на всички етапи от образованието, учащите с дислексия няма да могат да покажат академични резултати, отговарящи на реалните им възможности, ще бъдат с ниско самочувствие, липса на мотивация, отказ от изпълняване на дейности, свързани с училище. Ето защо е особено важно за учителите, както и за родителите, да разпознават симптомите на състоянието, неговите проявления и последствията от него, както и да са наясно с начините, по които могат да подкрепят и да подпомогнат своите ученици или деца да преодолеят затрудненията, причинени от дислексия.

Настоящото проучване е част от проекта "DysTrans: Подкрепа на учениците с дислексия при прехода от началното училище към прогимназията" (2017-1-TR01-KA201-046274), реализиран по Програма Еразъм+, Ключова дейност 2: Стратегически партньорства в сферата на училищното образование.

Целта на настоящия проект е да се предостави подкрепа на учителите и специалистите, работещи с учениците с дислексия през упоменатия преходен период; на родителите на тези деца и на самите деца.

Целта на проучването е да установи основните трудности, с които учениците с дислексия се сблъскват, както в академичен, така и в социален план, по време на прехода от началното училище към прогимназиалните класове; подкрепата, която получават в училище - от учители, специалисти, съученици, и възрастни – от родителите и другите членове на семейството. Проучването цели също да установи какво (според мнението на целевите групи) е нужно да се направи, за да може тези ученици да са по-добре подготвени за прехода към по-високата образователна степен.

Анализът на потребностите е подготвен на база на информацията, събрана от участниците в проучването от трите целеви групи (учители, ученици с дислексия и техните родители) в България. Резултатите (заедно с резултатите, получени от останалите партньори по проекта) ще послужат като основа за разработване на

компонентите на комплекта помощни материали за учители и родители на следващия етап от проекта.

2.2. Ограничения

Като всяко проучване от този вид, и настоящото има някои ограничения. Една част от тях са свързани със спецификите на ситуацията в страната, а други – с характера на самото проучване:

Поради много и различни причини в България голяма част от децата, които изпитват затруднения в ученето не са диагностицирани. Това означава, че официално те нямат правото да ползват облекчения и помощ, които по закон се полагат на учениците със специални образователни потребности. Подкрепата за тези ученици изцяло зависи от разбирането на техните учители и от знанията и уменията, които те притежават за да се справят с проблема.

Участниците в това проучване са само ученици от първите две години на прогимназиалния етап на обучение, които изпитват трудности в обучението, които са или могат да се дължат на дислексия (в повечето случаи въз основа на официална оценка, но в някои случаи въз основа на мнението на учителите); на техните родители и на преподавателите в началното или средното училище, които са работили или работят с такива ученици.

2.3. Метод

2.3.1. Целеви групи

Три са целевите групи на проучването: начални и прогимназиални учители; ученици от прогимназиалните класове – с дислексия или със съмнения за дислексия, и родители на ученици от прогимназията със затруднения в ученето, които се дължат или може да се дължат на дислексия.

От българска страна в проучването участваха 14 ученици, 16 родители и 30 учители от град Русе.

Учениците, взели участие в проучването са на възраст между 11 и 13 години, от пети, шести и седми клас (съответно 8 – 5 – 1). Шест от анкетираните ученици са с установена дислексия, другите – по мнението на учителите проявяват симптоми от дислексичния спектър, но не са официално диагностицирани.

За участие в проучването бяха поканени начални учители, които имат в класовете си ученици с дислексия, и учители, които преподават различни учебни предмети в прогимназиалните класове и работят/или са работили с такива ученици.

Повечето от родителите, взели участие в проучването, са на децата от целевата група.

2.3.2. Анкети

За целите на проучването бе разработен набор от анкети, насочени към трите целеви групи:

- Анкета за учители (Приложение 1);

- Анкета за ученици от прогимназиалните класове със затруднения в учението, които се дължат (или може да се дължат) на дислексия (Приложение 2);
- Анкета за родители на ученици от прогимназиалните класове със затруднения в учението, които се дължат (или може да се дължат) на дислексия (Приложение 3).

2.3.3. Събиране и обработване на данните

Асоциация Дислексия – България има дългогодишен опит в работата в областта на дислексията. Установила е добри контакти с местните образователни власти и училища. Фактът, че специалистите от Асоциацията в продължение на години работят с деца с дислексия и техните семейства ни позволи да влезем в директен контакт с някои от децата, които сега са в прогимназиалните класове, и с техните родители. Преди началото на проучването бяха проведени няколко срещи за разясняване целта на проучването и темата на проекта: с представители на Регионалния инспекторат по образование, с училищни ръководства, с учители и с родители.

В резултат на това в проучването взеха участие 30 учители (14 начални учители и 16 – преподаващи различни учебни предмети в прогимназията), 14 деца (на възраст между 11 и 13 години, ученици в 5, 6 и 7 клас) със затруднения в ученето, които се предполага, че се дължат на дислексия (не всички анкетираны ученици са официално диагностицирани) и 16 родители на ученици от прогимназиалните класове, които имат обучителни трудности.

След предварителните срещи и разговори с учителите и родителите, те бяха помолени да отговорят на въпросите и да предоставят попълнените анкети на проектния екип.

Макар и на възраст 11-13 години, повечето от децата с дислексия не притежават достатъчно добри четивни умения, нивото им на разбиране при четене е ниско и срещат трудности, когато трябва да изразят мислите си в писмен вид. Поради тази причина беше решено проучването сред учениците да бъде извършено под формата на интервю (разговор), водено от член на проектния екип (специалист от Асоциация Дислексия – България). В някои от случаите на разговора присъстваше родител на ученика, в останалите – някой от неговите учители. С цел събиране на повече информация относно положението на учениците с дислексия в училище, бяха задавани и допълнителни въпроси.

2.3.4. Анализ на данните

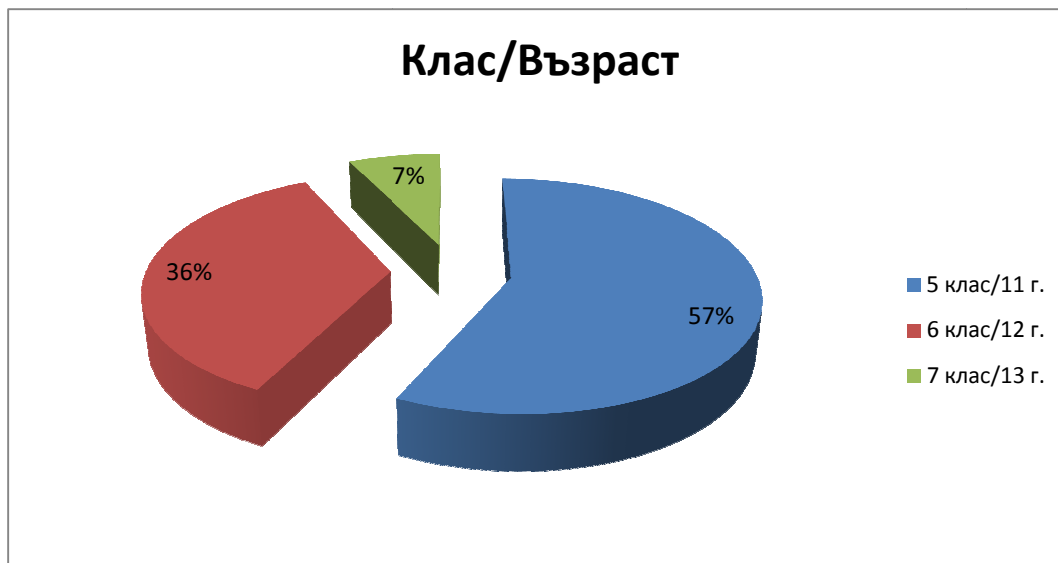
Данните, събрани от трите целеви групи, бяха обработени и анализирани чрез количествени методи (честотен анализ при въпроси с избираем отговор, представени в графики / диаграми) и качествени методи - въз основа на допълнителната информация, получена чрез наблюдение и събрана от участниците по време на проучването.

3. РЕЗУЛТАТИ

3.1. Резултати от проучването сред учениците

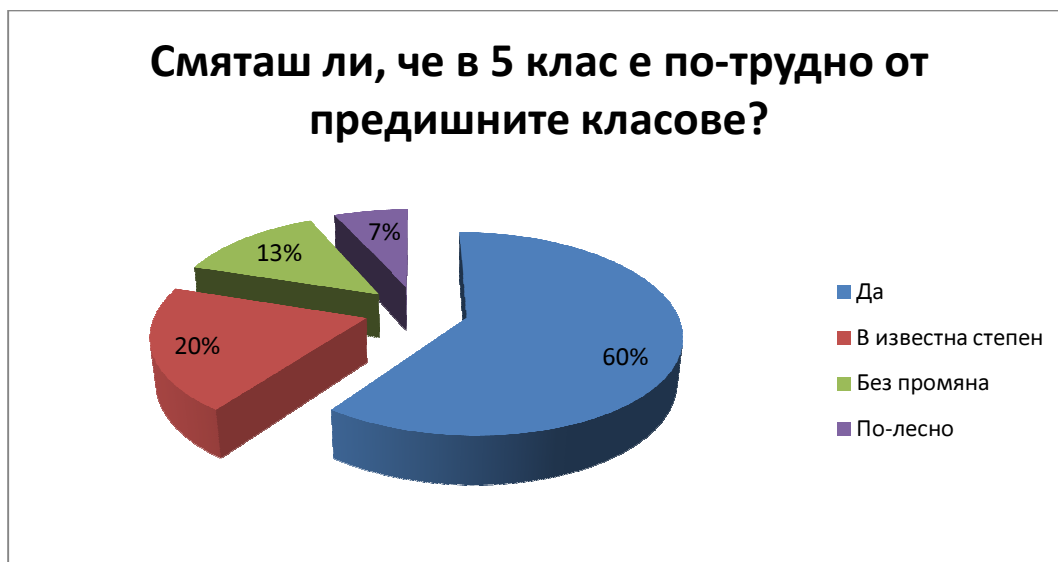
3.1.1. Възраст и клас

Фиг.1

В проучването взеха участие 14 ученици, всички със затруднения от дислексичния спектър. Всички анкетирани ученици са от прогимназиалните класове: 57% от тях са в 5 клас (11 год.), 36% - в 6 клас (12 год.) и 7% - в 7 клас (13 год.).

3.1.2. Сравняване степента на трудност в начален и в прогимназиален етап

Фиг.2

Повечето от анкетираните ученици смятат, че ученето в прогимназията определено е по-трудно в сравнение с началното училище (60%). Други 20% го определят като по-трудно „в известна степен“. 13% от учениците не намират разлика, считайки, че и в

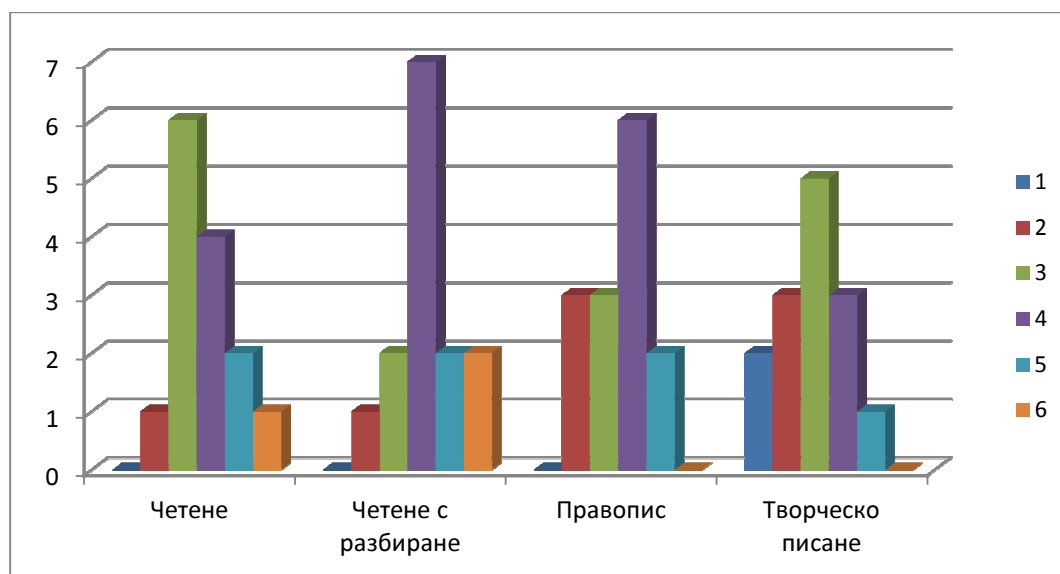
началните класове и след 5-ти клас им е еднакво трудно. Само един от анкетираните ученици (7%) е отговорил, че в прогимназията му е по-лесно. (Фиг.2).

Като основни причини за отговорите си учениците посочват следните:

- Уроците са по-трудни, с много нови понятия, които трябва да им бъдат допълнително обяснявани;
- Текстовете, които трябва да се четат са много по-дълги в сравнение с предишните класове;
- Всеки предмет се преподава от различен учител и всеки учител смята своя предмет за най-важен; всеки учител преподава по различен начин и има различни изисквания;
- И учителите и родителите очакват децата да са по-самостоятелни при подготовката на уроците и домашните, а те все още се нуждаят от много помощ.

3.1.3. Умения за учене (Самооценка)

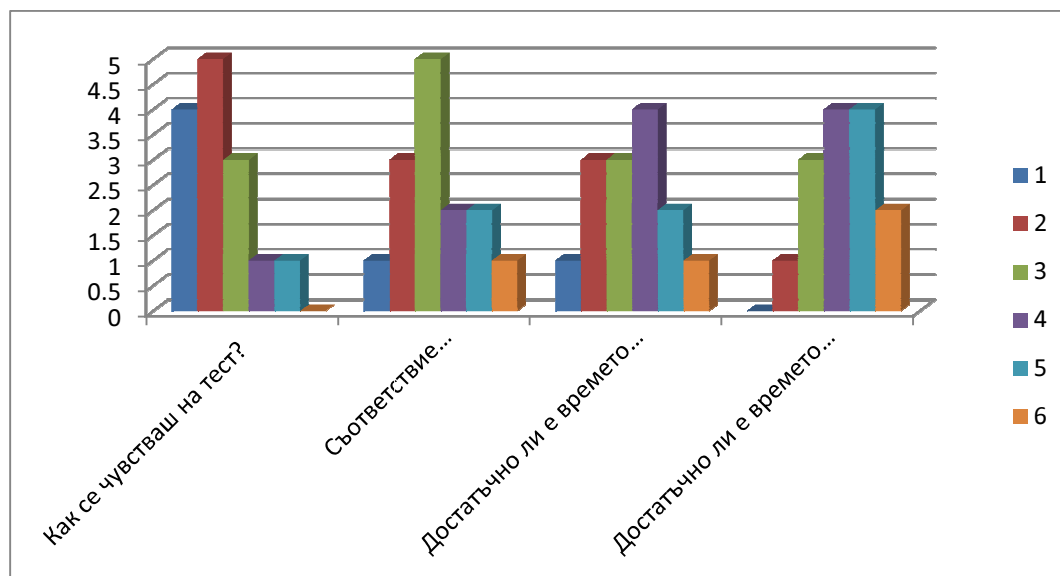
Като част от анкетата учениците трябваше да оценят своите умения за учене, като за целта бе използвана скала от 1 до 6, където 1 е „лошо“, а 6 – „отлично“. Резултатите от самооценката на учениците са представени на Фиг.3 и Фиг.4.

Фиг.3

- Четене: 50% от учениците считат, че техните четивни умения са лоши или недостатъчно добри; 28% ги оценяват като добри, 14% - като много добри и само един ученик (7%) – си поставя отлична оценка по този показател.
- Четене с разбиране: 21% от анкетираните ученици оценяват нивото си на разбиране при четене като лошо или недостатъчно добро, 50% считат, че разбират добре това, което четат, 14% си дават много добра оценка и също 14% - отлична. Някои ученици добавят, че за да разберат даден текст достатъчно добре често им се налага да го препрочитат няколко пъти.

- Правопис: 42% от учениците, участвали в проучването, споделят, че имат сериозни проблеми с правилното изписване на думите и с прилагането на граматичните правила. 43% смятат, че се справят добре и само 14% оценяват правописа си като много добър. Никой от учениците не си е поставил отлична оценка. Много от интервюираните ученици споделят, че на теория знаят правилата, но когато трябва да пишат диктовка или само да съчинят текст, те не могат да мислят за правилата докато пишат, което прави писмените им работи „пълни с грешки“.
- Творческо писане: 14% от учениците казват, че не са в състояние да се справят със задачи, изискващи творческо писане. 57% от тях оценяват уменията си за творческо писане като лоши или недостатъчно добри; 21% считат, че се справят добре и само 7% - много добре (с уточнението, че това е при положение, че учителят не взема под внимание правописните грешки). Никой от анкетираните ученици не си дава отлична оценка по този показател.

Фиг.4

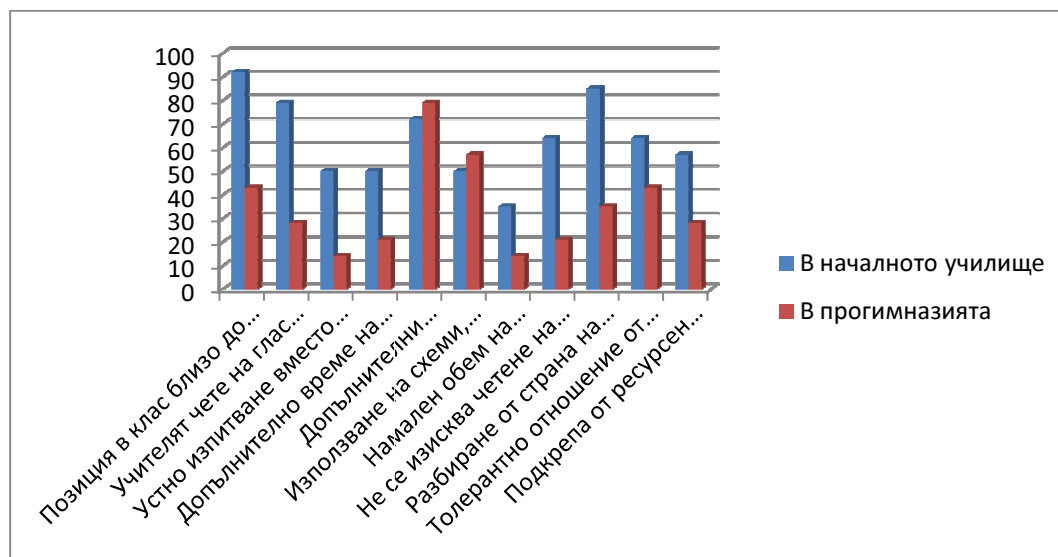
- Запитани как се чувстват, когато имат тест, 64% от учениците признават, че се чувстват зле, силно притеснени; 21% не обичат да правят тестове и само 7% твърдят, че нямат нищо против тестовете;
- Съответствие между резултатите на тестовете и положените за подготовка усилия: повечето анкетирани ученици са убедени, че оценките, които получават на тестове са под очакваното, като се има предвид колко усилия и време са вложили в подготовката (78% изразяват различна степен на неудовлетвореност). 14% са частично удовлетворени от резултата и само 7% считат, че резултатите съответстват на усилията;
- На въпроса дали времето на тестове/писмени изпитвания им е достатъчно да се справят със всички задачи/упражнения, болшинството от анкетираните ученици (78%) споделят, че никога или почти никога времето не им стига; само 14% успяват да се справят с „почти всички задачи/упражнения“ и само един (7%) твърди, че времето винаги му стига. Учениците в по-горните класове по-често споделят, че имат нужда от повече време;

• По отношение на времето за подготовка на уроците и домашните 7% от учениците отговарят, че никога нямат достатъчно време да подготвят всички уроци за следващия ден; други 49% често оставят някои уроци ненаучени, или не успяват да напишат всички домашни. 42% от анкетирания споделят, че винаги или почти винаги успяват да се справят с всички уроци и домашни, като уточняват, че за това им помагат родителите или частни учители.

3.1.4. Подкрепа

3.1.4.1. Подкрепа, предоставяна в училище (в %)

Попитани за подкрепата, която получават в училище и вкъщи, учениците споделят, че макар да ги смятат за достатъчно големи и би следвало да могат да учат самостоятелно, те все още до голяма степен зависят от подкрепата и помощта, която получават – както в училище от учителите, ресурсните учители и другите специалисти, така и вкъщи – от своите родители и другите членове на семейството. Резултатите, получени от отговорите на учениците са представени на Фиг.5 (Подкрепата в училище) и Фиг.6 (Подкрепата вкъщи).

Фиг. 5

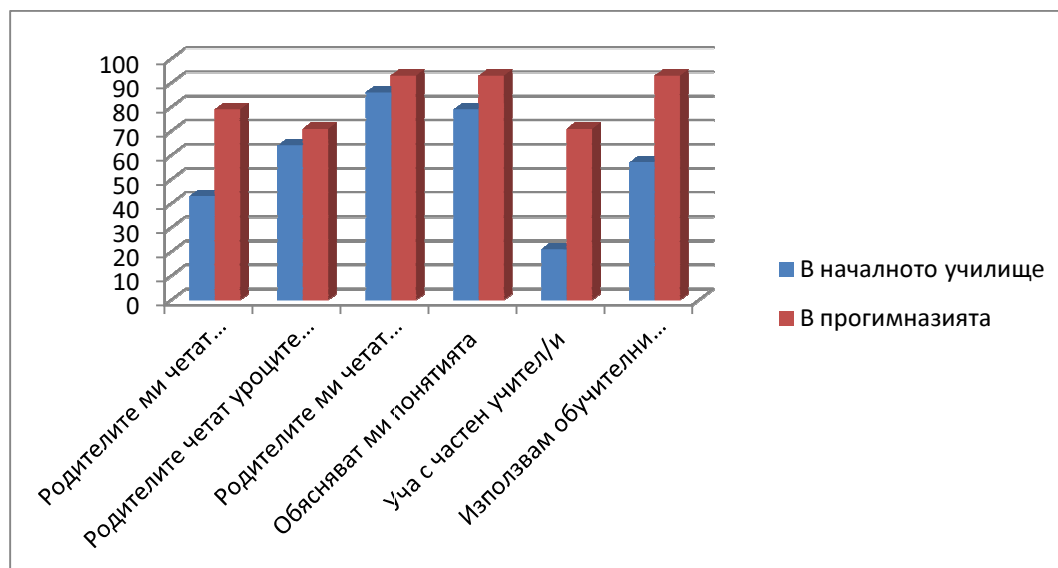
Учениците трябва да посочат кои от изброените видове подкрепа са достъпни за тях в училище. В повечето случаи има доста значителна разлика между помощта, която са получавали в началното училище и помощта, която получават сега в прогимназията. Единствените два вида подкрепа, които учениците оценяват по-високо в прогимназията, са Допълнителните индивидуални занимания по предметите, с които срещат затруднения, и правото да ползват таблици, схеми, формули в клас. Всъщност, допълнителните индивидуални консултации по различните учебни предмети са еднакво достъпни за всички ученици в училище и не са специално предназначени за учениците с дислексия.

За съжаление, проявата на разбиране от страна на учителя, както и толерантното отношение от съучениците значително намалява с преминаването в по-високата образователна степен. Дори учениците, които са поставили висока оценка на въпроса за толерантното отношение на съучениците, добавят, че в прогимназията те по-рядко са обект на тормоз просто защото съучениците им в повечето случаи ги игнорират (почти никой не говори или не играе с тях).

3.1.4.2. Подкрепа, предоставяна въщи (в %)

На въпроса за помощта, получавана въщи, учениците признават, че почти във всички случаи те са зависими от помощта на родителите си или на други членове на семейството (баби, дядовци, по-големи братя и сестри), както и от занимания с частен учител.

- Всички интервюирани ученици споделят, че в прогимназията те на практика се нуждаят от повече помощ, за да се справят с уроците и домашните, защото текстовете са по-сложни, многото различни учебни предмети изискват да се знаят специфични понятия, някои от които им е трудно да разберат без помощ.
- Около 20% от родителите прибягват до услугите на частен учител докато децата са в началните класове, но след преминаването им в прогимназията този процент скача на 71%.
- Значително нараства и процентът на децата, при които родителите четат уроците заради тях и извличат най-важното, което детето трябва да научи/запомни (от 43% в началното училище на 80% - в прогимназията).
- От 57% в началните класове на 93% в прогимназията нараства процентът на учениците, които използват в подготовката си образователни сайтове.

Фиг. 6

3.1.5. Животът в училище (чувства и взаимоотношения)

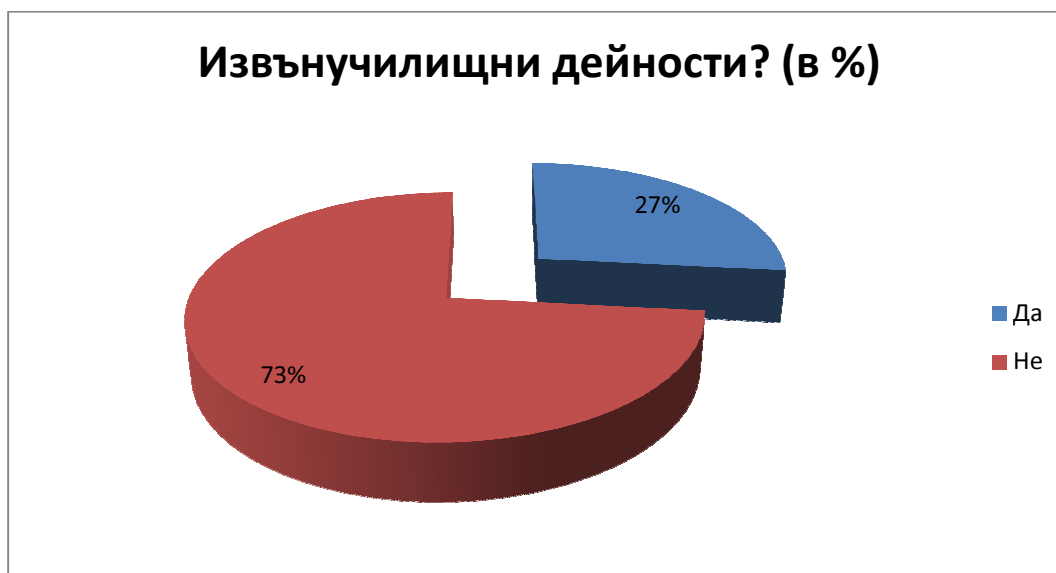
Запитани за това как се чувстват в училище, анкетираните ученици споделят, че често са притеснени и нервни, особено в часовете по предметите, които са им трудни. Много от учениците не успяват да си водят записки докато учителят говори/диктува, просто защото за тях е трудно едновременно да слушат обясненията и да пишат. Когато преподаваният материал е прекалено труден или неразбираем за тях, те просто спират да внимават. Учениците се чувстват особено притеснени когато учителят иска от тях да четат на глас пред останалите, защото осъзнават, че не четат достатъчно добре. Такива ученици често стават обект на подигравки от страна на съучениците си, което се отразява много негативно на тяхното самочувствие и самооценка.

За да се чувстват по-добре в училище, учениците с дислексия считат, че е необходимо:

- Учителите да проявяват разбиране и да са по-подкрепящи;
- Съучениците им да са по-толерантни и да не им се присмиват;
- Домашните да са по-малко, за да успяват да напишат всичко;
- По-кратки текстове за четене и по-малко задачи, свързани с писане;
- Да имат повече приятели.

3.1.6. Извънкласни дейности

Повечето от участвалите в проучването ученици (73%) не са ангажирани с никакви извънкласни занимания, като спорт, танци, рисуване, музика и т.н. Останалата част посещават различни спортни секции (най-често плуване, футбол и бойни изкуства), танци и др.

Фиг. 7

В същото време голяма част от децата отговорили отрицателно, споделят, че имат желание да тренират някакъв спорт или да се занимават с нещо друго (изкуство, танци и др.), но като основна причина да не го правят, посочват липсата на време. Казват, че уроците и домашните им отнемат толкова много време, че често им се налага да стоят

вечер до късно, ако искат да свършат всичко, а през почивните дни навакват пропуснатото или си помагат с уроците за следващата седмица.

3.2. Резултати от проучването сред родителите

В проучването взеха участие 16 родители на ученици от прогимназиалните класове (большинството са 5 и 6 клас, 11-12-годишни), които имат обучителни затруднения, които се дължат (или може да се дължат) на дислексия.

3.2.1. Промяна в отношението към училището

Според 69% от анкетираните родители отношението на техните деца към училището се е променило при прехода от началните класове към прогимназията. Останалите не отчитат такава промяна, като допълват, че отношението на децата им към училището е било негативно от самото начало.

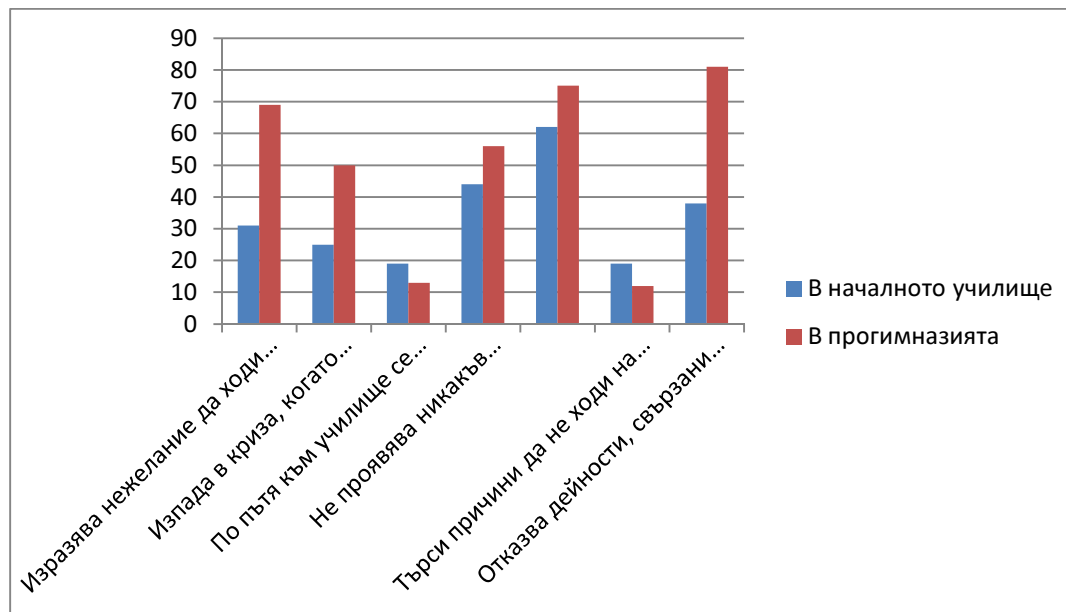
Фиг.8

На родителите бе предоставен списък с възможни прояви, които се наблюдават при децата като реакция на тяхното отношение към училището. Отговорите на родителите са представени в проценти на Фиг.9. На база на резултатите, могат да бъдат направени следните изводи:

- Повечето от учениците с дислексия не обичат да ходят на училище, но процента на тези, които демонстрират подобно нежелание расте с преминаването от началното училище към прогимназията;
- Сред прогимназиалните ученици има повече, които изпадат в криза, когато трябва да тръгнат за училище; това често е съпътствано с така наречените психосоматични прояви, като болки в стомаха, гадене, главоболие, виене на свят и други. Тези неразположения децата се опитват да използват като причина да не ходят на училище;
- След началното училище процентът на учениците, които проявяват незаинтересованост към уроците, също расте; често липсата на интерес води до

неподготовка на уроците или оставяне на домашните ненаписани – това особено се забелязва при учебните предмети, изискващи повече четене и писане;

- Много висок е процентът на родителите, които казват, че децата им не споделят с тях случващото се в училище: учениците изглеждат дистанцирани както в академичен, така и в социален план; също така децата избягват да споделят с родителите си проблемите/конфликтите, които имат с учителите и/или съучениците си. След преминаването в прогимназията този процент нараства още повече.

Фиг.9

Някои допълнителни коментари, направени от родителите:

- В повечето случаи учениците не разбират текстовете, които четат, в същото време нивото им на разбиране при слушане е много по-високо, ако някой им чете текста на глас;
- Един от основните проблеми е липсата на концентрация; децата бързо губят интерес към това, което се преподава в клас;
- Бърза демотивация, дължаща се на ниските резултати, на невъзможността да се отговори на изискванията; учениците се самообвиняват, че са глупави – не могат да разберат защо учителите постоянно ги съветват да работят по-упорито, при положение, че те полагат толкова много усилия;
- Постепенно растящият обем на домашните кара децата да се чувстват стресирани и да се опитват да избягват учебните дейности;
- Фактът, че не винаги са разбрани от своите учители и съученици, често провокира у тях агресия/автоагресия; или кара учениците с дислексия да се самоизолират (това е по-често срещано в началното училище, в по-горните класове нещата се подобряват, поне що се отнася до този аспект).

3.2.2. Оценка на успеваемостта на децата

Както се вижда от графиката на Фиг.10, повечето родители мислят, че постиженията на децата им в училище са по-ниски в сравнение с тези на съучениците им. Само 25% от

анкетираните родители смятат, че децата им се справят с ученето не по-зле от останалите.

Фиг.10

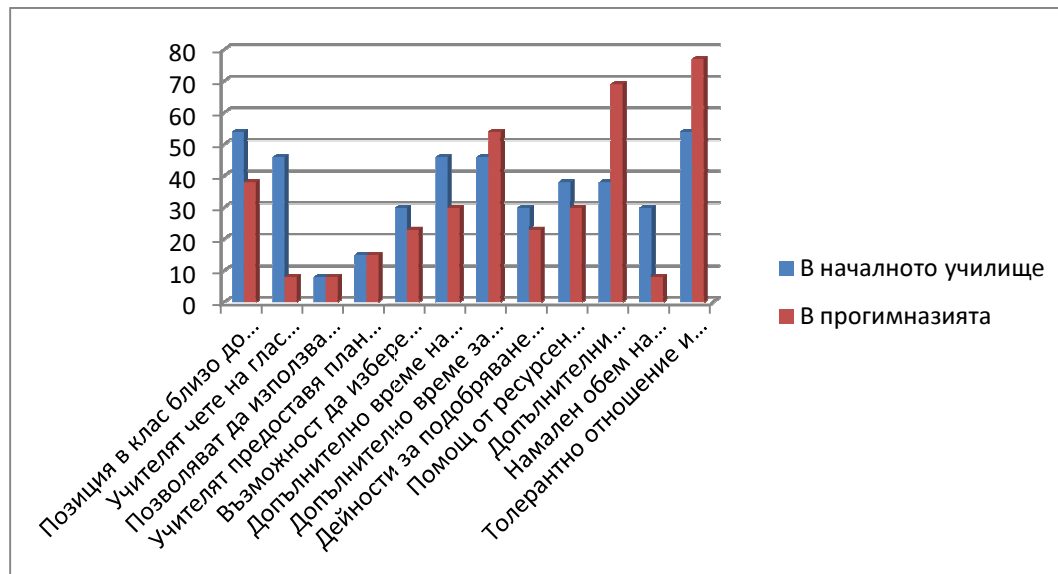
3.2.3. Подкрепа

3.2.3.1. Подкрепа, предоставяна в училище

От отговорите, дадени от участващите в проучването родители относно вида подкрепа, която децата им получават в училище (беше им предложен примерен списък), могат да бъдат направени следните изводи:

- Използването на асистиращи технологии в клас почти никога не е позволено в училище, както в началното, така и в прогимназията;
- В много редки случаи (и в началните класове, и в прогимназията) учителите предоставят на учениците с дислексия план на урока (в писмен вид преди или след часа);
- В сравнение с началното училище, когато учителите често четат условията на задачите и упражненията на учениците, и допускат устното изпитване когато на децата им е особено трудно да отговарят писмено, в прогимназията този вид подкрепа се прилага много рядко. Подобна е ситуацията и с предоставянето на допълнително време на писмени изпитвания и тестове (тук процентът на положителните отговори също намалява);
- Има само три вида подкрепа, която родителите са оценили по-високо в прогимназията в сравнение с началното училище: учениците по-често са насърчавани да проверяват и сами да поправят грешките си преди да предадат писмената си работа на учителя; учениците получават повече допълнителни индивидуални часове/консултации от преподавателите по различните предмети (но както беше вече отбелязано по-горе в Анализа, тази възможност съществува за абсолютно всички ученици и тези допълнителни занимания не са адаптирани за специфичните нужди на учениците с дислексия). Освен това, родителите смятат, че в прогимназията техните

деца срещат по-толерантно отношение от страна на съучениците си, отколкото в началните класове.

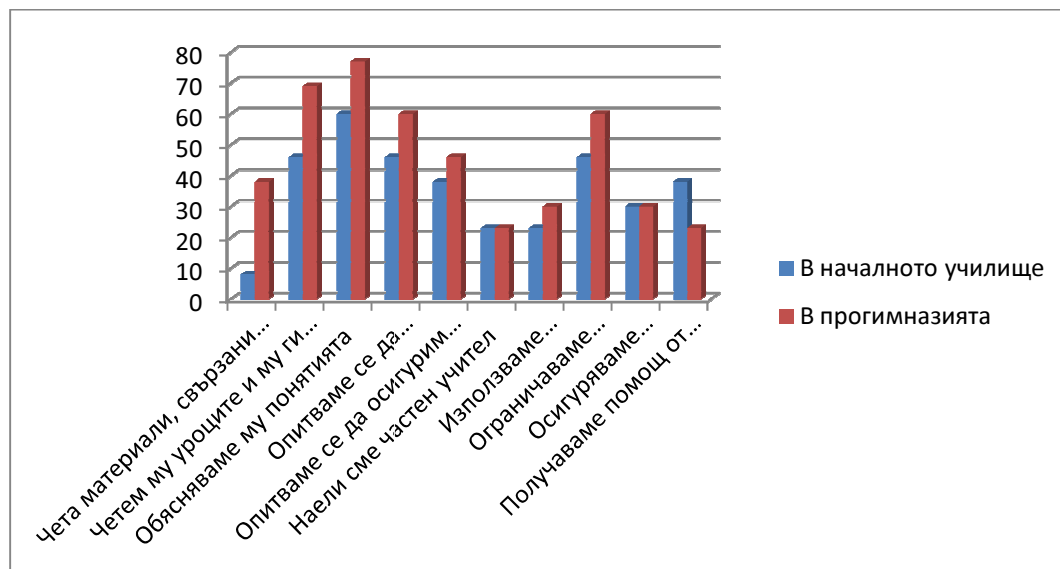
Фиг.11

3.2.3.2. Подкрепа, предоставяна въщи

Според родителите помощта, която децата им получават извън училище (въщи или от частни учители и специалисти) е по-важна за успеха на децата отколкото подкрепата, предоставяна от училището. С преминаването в прогимназията, децата очевидно се нуждаят от повече подкрепа от страна на родителите и другите членове на семейството.

- Много често родителите четат уроците на глас на децата си с цел да спестят време – децата със затруднения в четенето четат бавно, трябва да препрочитат текста, за да разберат съдържанието, имат проблем с новите понятия, които трябва да им бъдат допълнително обяснявани. Тъй като децата с дислексия влагат твърде много усилия в декодирането на текста, те не разполагат с капацитет да разберат значението от първия път и се налага да четат текста няколко пъти. Това изисква допълнително време и усилия и те обикновено се отказват да го правят.
- Много родители, за да помогнат на децата си, четат уроците вместо тях, изваждат най-важното и децата учат само него, като по този начин се спестява време.
- Повечето родители започват да търсят информация за дислексията когато децата им са вече в прогимназията, защото в началното училище не само че учебният материал е по-лесен и в по-малък обем и децата успяват да се справят, но и (според мнението на родителите) началните учители са по-толерантни и подкрепящи.
- Родителите на ученици в прогимназията по-активно използват интернет като помощно средство – различни образователни игри, уебсайтове и други асистирани технологии като програми, преобразуващи текст в устна реч (Text-to-Speech), програми за проверка на правописа и др.

- Броят на родителите, които наемат частен учител за своите деца с дислексия е почти равен в двете образователни степени.
- След като учениците преминават от началното училище в прогимназията някои родители, които дотогава са получавали помощ от ресурсни учители, психолози и др., губят тази подкрепа.

Фиг.12

3.2.4. Познаване на законодателството

Фиг.13

Повечето от анкетираните родители считат, че са добре информирани (1%) или разполагат с някаква информация (31%) относно образователните права на децата си. Но има немалко (38%), които признават, че не знаят нищо за националното законодателство по отношение на дислексията.

3.2.5. Познаване системата на подпомагане

Голяма част от анкетираните родители (81%) имат информация за това, къде могат да потърсят консултация и помощ за децата си в случай, че са с дислексия, или ако родителите се съмняват, че затрудненията в ученето може да се дължат на дислексия. Високият процент донякъде е резултат и от активната дейност на Асоциация Дислексия – България и факта, че седалището на организацията е в Русе.

Фиг.14

3.2.6. Извънкласни дейности

Родителите в по-голямата си част настояват децата им да са ангажирани в някакви извънкласни дейности (в повечето случаи спорт или танци), защото са убедени, че това е важно за формиране на добра моторика, учи ги на дисциплина, изгражда умения за работа в екип и по този начин дава на децата възможност да се изявят и да успеят в нещо, което не изисква четене и писане.

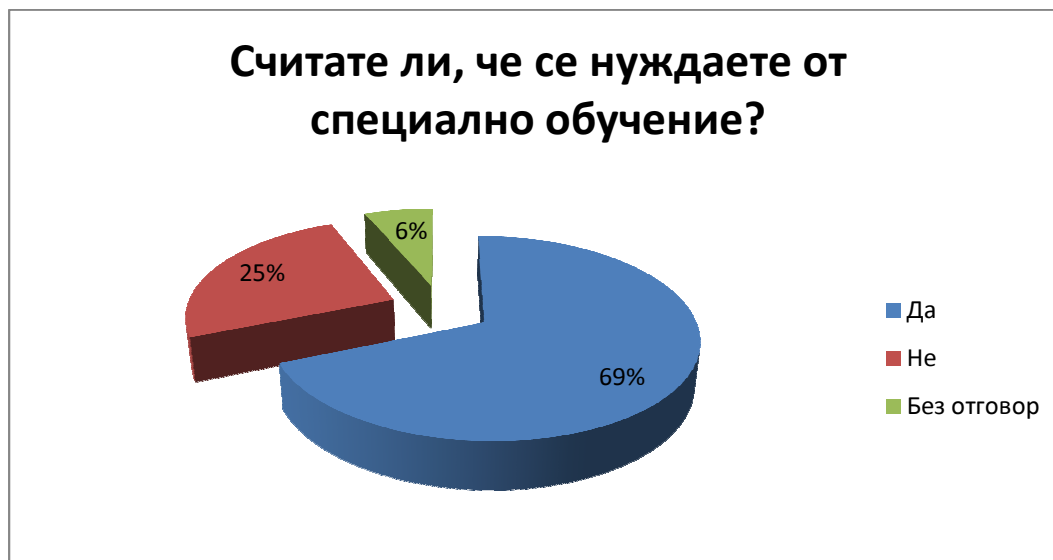

Фиг.15

Родителите, дали отрицателен отговор на този въпрос, обикновено оправдават факта, че децата им не се занимават с нищо извън училището с липсата на време (твърде много време отнема подготовката на уроците и домашните). Интересен е фактът, че повечето от децата са били ангажирани в извънучилищни дейности докато са били в началното училище, но е „трябвало да се откажат от тях“, когато са преминали в прогимназията.

3.2.7. Потребност от обучение

По-голямата част от родителите, взели участие в проучването (69%), считат, че се нуждаят от специално обучение, за да могат по-добре да разберат затрудненията на своите деца и да са в състояние да им оказват по-ефективна помощ въкъщи. 25% вярват, че разполагат с достатъчно информация и не се нямат нужда от специално обучение, а 6% не са дали никакъв отговор на този въпрос.

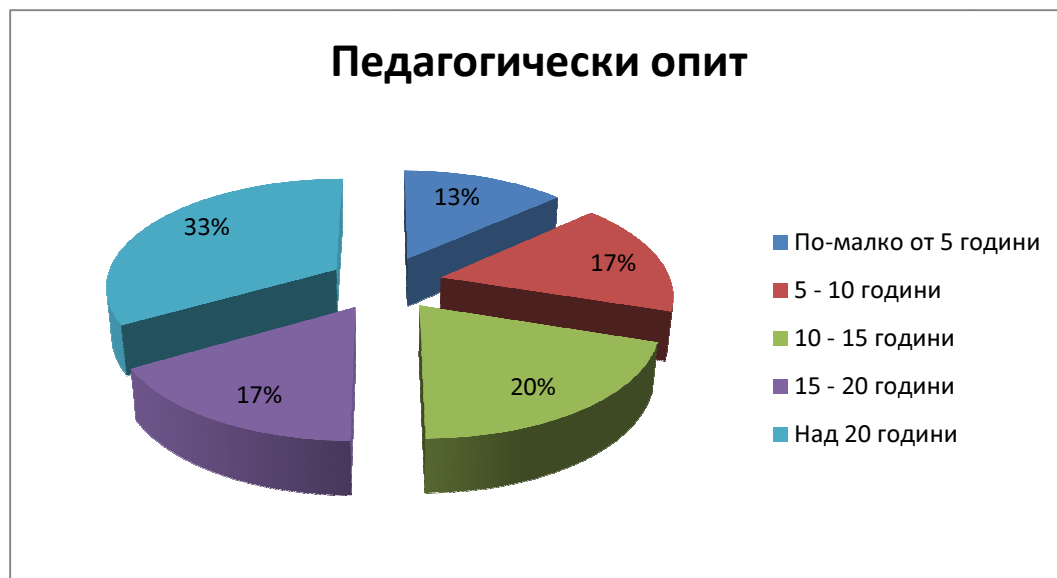
Фиг.16

3.3. Резултати от проучването сред учителите

В проучването взеха участие 30 учители, 14 от тях – начални учители, останалите – преподаватели по различни учебни предмети в прогимназията.

3.3.1. Педагогически опит и обучения по дислексия

Разпределението на участвалите в проучването учители според техния педагогически опит е показано на Фиг.17. Само 13% от тях са млади учители с по-малко от 5 години педагогически стаж; други 17% имат между 5 и 10 години учителски стаж. Основната група (50%) са с над 15 години педагогически опит, начални или прогимназиални учители.

Фиг.17

На Фиг.18 се вижда, че едва около една четвърт от анкетираните учители (27%) са присъствали на обучение, касаещо и проблемите на дислексията; 70% не са участвали в обучение по темата, а 3% не са отговорили на въпроса.

Фиг.18

Запитани дали считат за необходимо участието в подобно обучение, 77% от учителите отговарят положително; дори двама от тези, които вече са били обучавани проявяват интерес да научат повече по темата.

3.3.2. Самооценка

Като част от проучването учителите трябваше да оценят уменията си да разпознаят кога обучителните затруднения на учениците са причинени от дислексия, и в каква степен те се чувстват подготвени да предоставят ефективна подкрепа на учениците да преодолеят трудностите си. За целта беше използвана скала от 1 до 6, където 1 е „лошо“, а 6 – „отлично“.

Що се отнася до уменията на учителите да разпознават симптомите на дислексия, никой от тях не се чувства напълно компетентен: само 10% считат, че в повечето случаи биха разпознали кога трудностите на даден ученик са резултат от дислексия; други 27% оценяват уменията си като „добри“ и 63% (поставили си оценки 1, 2 или 3) не считат, че са в състояние да разпознаят проблема.

Фиг.19

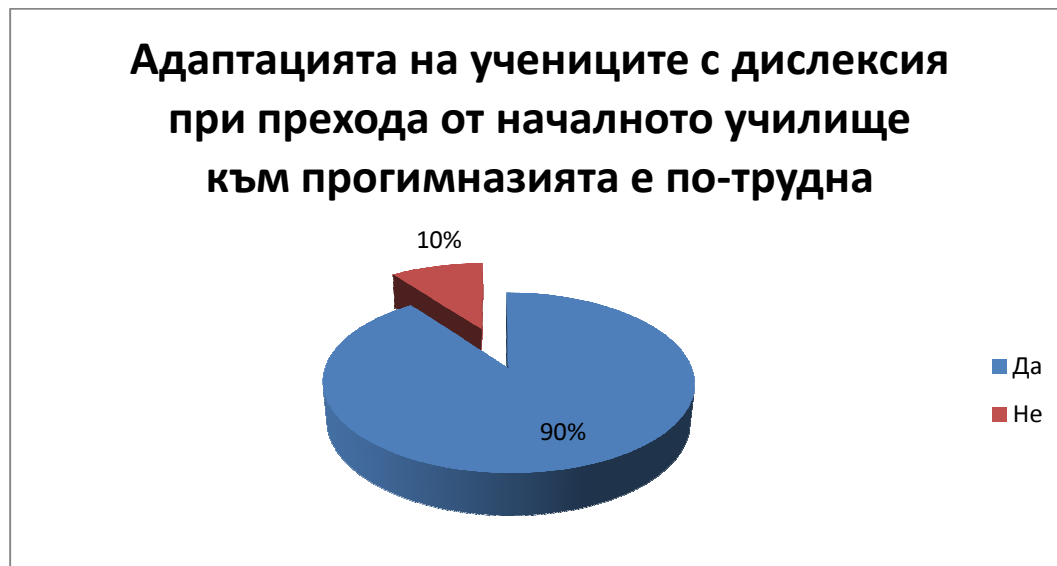
Никой от участвалите в проучването учители не е оценил уменията си да окаже ефективна помощ на ученик с дислексия като отлични и макар 13% да вярват, че биха се справили много добре, голямото мнозинство от учителите (53%) оценява уменията си като „средни“ и 34% считат, че имат ограничени или минимални познания да се справят с подобна задача.

Фиг.20

3.3.3. Наблюдавани затруднения в преходния период

Почти всички анкетирани учители (90%) споделят мнението, че за учениците с обучителни затруднения, които може да са причинени от дислексия, преходният период от началното училище към прогимназията е по-труден отколкото за техните връстници (Фиг.21).

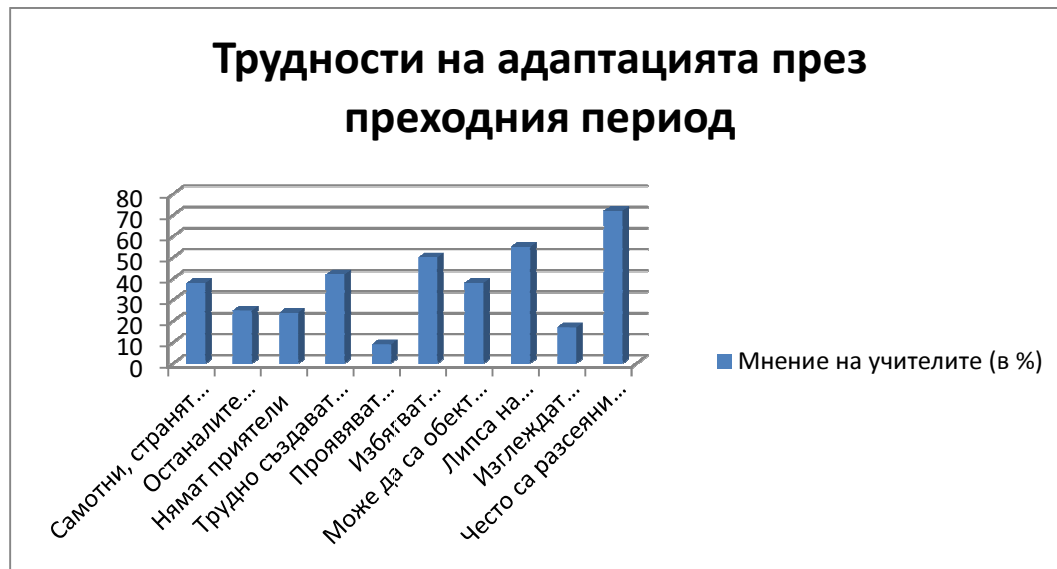

Фиг.21

Въз основа на информацията, получена от учителите, основните проблеми, с които се сблъскват учениците с дислексия в преходния период, са:

- 70% от учителите казват, че тези ученици често са разсеяни по време на часовете – не внимават в обясненията на учителя, изглеждат отнесени или сънени;
- Повече от половината учители (55%) споделят, че учениците не проявяват интерес към уроците – това е доста типично поведение за учениците с дислексия: вместо да признаят трудностите си, те се оправдават, че уроците са „скупни“ и те се чувстват „отегчени“; затрудненията и чувството за провал бързо довеждат до демотивация и опити да се избегне всяка учебна дейност;
- Учениците с дислексия са „индивидуални играчи“, те не обичат да участват в групови дейности, най-вече защото се притесняват да не бъдат сравнявани с другите, особено в академичен план; поне половината от тях не се чувстват комфортно като част от екип;
- Много деца с дислексия не притежават добри социални и комуникативни умения и това им причинява сериозни проблеми, когато става въпрос за участие в социалния живот на класа (38% от учителите се придържат към това мнение);
- Учениците с дислексия трудно създават приятелства (24%) и още по-трудно ги поддържат (42%); често са игнорирани от съучениците си (25%) или дори са обект на подигравки и тормоз (38%). Понякога ситуацията е различна извън училище, където децата не се оценяват според своите академични постижения, много от децата с дислексия са добри в нещо – спорт, танци, изкуства и т.н. Затова се случва извън

училище те да имат приятели, които високо да ценят уменията и талантите им. Това е още една причина тези ученици да се чувстват недооценени в училище.

Фиг.22

- Като цяло агресивното поведение не е типично за учениците с дислексия (само 9% от учителите са регистрирали прояви на агресия от тяхна страна). Те по-скоро са в изолация, встрани от вниманието на другите. Случва се обаче да проявяват автоагресия, или да са агресивни вкъщи (често поведението на децата в училище и вкъщи е коренно различно);
- Без значение какви затруднения имат учениците с дислексия в училище – както в социален, така и в академичен план, само 17% от анкетираните учители считат, че те се чувстват нещастни в училище. Това мнение се различава съществено от изказаното от родителите и от споделеното от учениците.

3.3.4. Стратегии за подкрепа на учениците с дислексия

На учителите беше предоставен списък със стратегии, за които се предполага, че те може би използват при работата си с ученици с обучителни затруднения – както по отношение на техните социални умения, така и в академичен план. Получената информация е представена на диаграмите по-долу (Фиг.23 и Фиг.24).

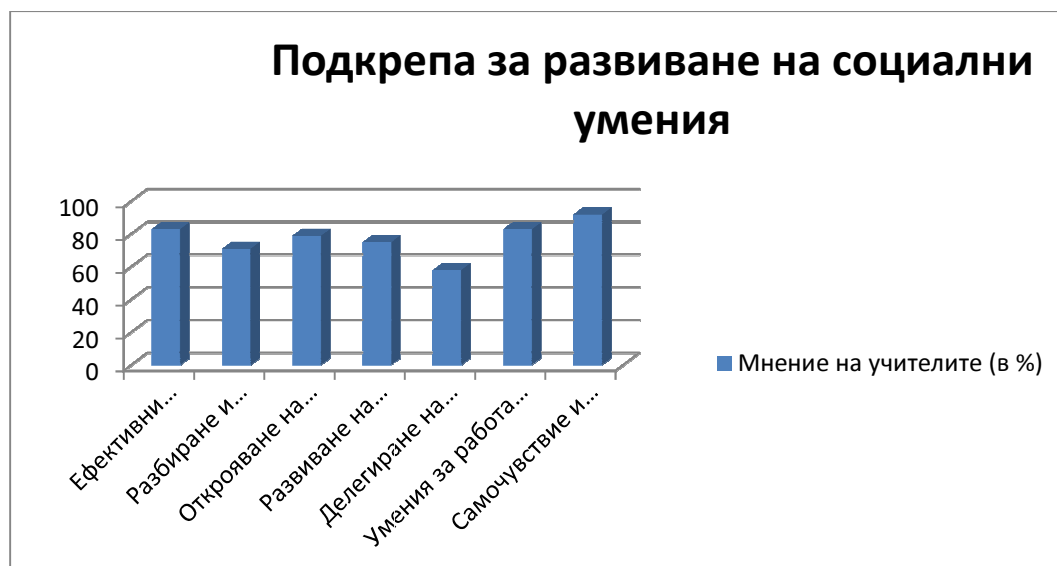
На база наблюденията си през годините, в които те са работили с ученици с дислексия (или с ученици, чиито обучителни затруднения биха могли да се дължат на дислексия), учителите считат, че от особена важност са стратегиите, насочени към формирането и развитието на добри социални умения у децата с дислексия. Всички изброени стратегии в това направление са високо оценени от почти всички анкетирани учители.

- Предпочитане бе отдадено на работата за повишаване самочувствието на децата като предпоставка за по-добро представяне не само в училище, но извън него (92% от учителите);

- Много високо е оценена важноста на развиването на добри комуникативни умения (83%) и насърчаването на работата в екип, подпомагайки учениците да се възползват от силните страни на другите и да компенсират собствените си слабости (също 83%);
- Изтъкването на силните страни на учениците (79%) е стратегия, която много учители смятат за ефективна, когато става въпрос за формиране на позитивна самооценка у учениците с дислексия и издигане на тяхната социална позиция в класа – да се посочи на останалите, че макар да имат трудности в ученето, тези деца са добри в други области и също могат да постигат високи резултати;
- Почти същият е процентът (75%) на учителите, оценили високо насърчаването развиването на артистичните и спортни умения на учениците с дислексия, въз основа на разбирането, че всеки има своите силни страни и слабости и за всеки е важно да открие своето поле на изява;
- 71% от участващите в проучването учители считат като много важно умението на децата да изразяват своите емоции, както и да разбират емоциите на другите (и това, според учителите се отнася не само за учениците със затруднения, а за всички, защото това е една от слабостите на всички съвременни деца и младежи).
- Резултатите показват, че почти половината анкетирани учители (42%) не се чувстват готови да делегират отговорности на своите ученици с дислексия.

На учителите бе предоставен списък с възможни форми на подкрепа и облекчения, за да се провери доколко те са достъпни и до колко често се прилагат в училище по отношение на учениците с обучителни затруднения, които се дължат или може да се дължат на дислексия.

Резултатите от проучването показват следното:

Фиг.23

- Само 38% от учителите намаляват обема на домашните за учениците със затруднения, повечето считат, че това би било нечестно по отношение на останалите ученици;

- По-малко от половината анкетирани учители полагат усилия да адаптират учебните материали, за да са по-лесно разбираеми за учениците с дислексия (46%), или са склонни да заменят писменото изпитване на учениците с дислексия с устно (46%). Още по-малко са тези, които вземат под внимание емоционалния стрес и притеснението, което изпитват учениците с дислексия когато трябва да четат на глас пред съучениците си (42%). Има и учители, които признават, че умишлено настояват тези деца да четат на глас пред класа, за да им докажат, че това не е страшно и те могат да се справят (за съжаление, в повечето случаи тази стратегия не работи).
- Малко повече от половината анкетирани учители (54%) прилагат техники, целящи повишаване устойчивостта на вниманието като средство за постигане на по-добри академични резултати на учениците (не само на тези с дислексия). Обяснението е, че не разполагат с достатъчно време, за да свършат всички учебни задачи за часа, и не могат да „губят” време за „странични дейности”.
- Много от учителите (63%) позволяват на учениците да използват схеми, таблици, формули и др. в клас, като това по-често се прилага в прогимназията, заради естеството и по-голямата сложност на учебния материал;
- 71% от участвалите в проучването учители разполагат учениците със затруднения на по-предните места в класната стая, за да могат да наблюдават работата им – от една страна, и от друга – защото по-предните места се считат за по-малко изложени на разсейващи фактори;
- Отговорите на учителите показват, че доста често (79%) на учениците с дислексия се предоставя допълнително време на тестове, макар това да не е официално регламентирано (изключение прави явяването на национални изпити, ако ученикът е официално диагностициран със СОП); обикновено учителите позволяват на учениците да използват междучасието (10-15 мин), за да довършат задачите;

Фиг.24

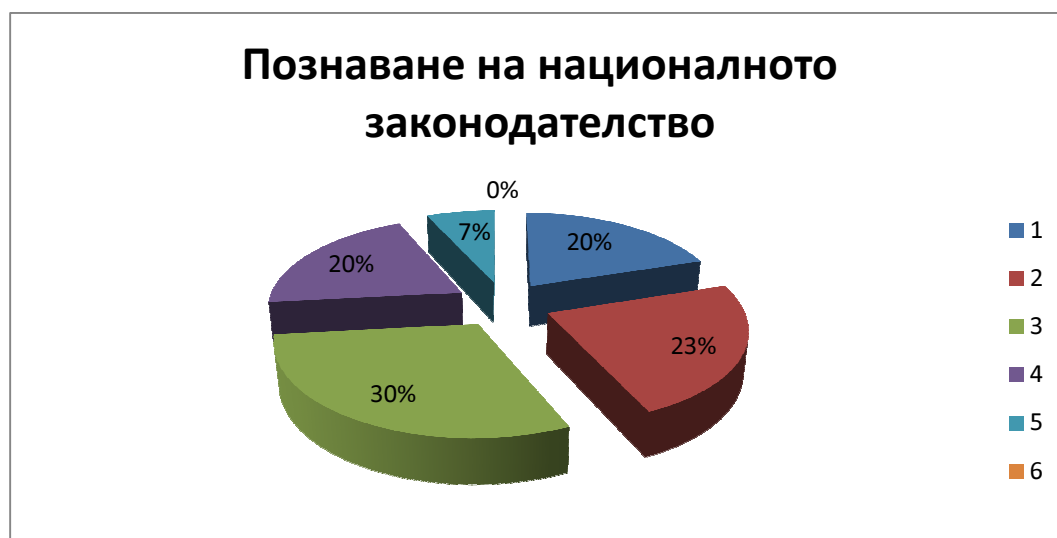
- 75% от анкетираните учители казват, че използват всяка възможност да включват учениците с обучителни затруднения в различни практически дейности, защото това

способства за тяхното социално включване и води до по-добри академични резултати (когато става въпрос за учебни задачи);

- Болшинството учители (83%) полагат усилия да създадат толерантна атмосфера в клас; в часовете на класа, където се разглеждат различни теми, почти винаги се включва темата за различността (във всичките ѝ аспекти) и тя се смята за изключително важна;
- Често срещана практика (предимно в началното училище, но се прилага понякога и в прогимназията) е учителите да четат на глас условията на задачите/упражненията – не само на учениците със затруднения, но и на целия клас – положителен отговор са посочили 83% от учителите;
- Анкетиранияте учители оценяват високо сътрудничеството с ресурсните учители, психолозите, педагогическите съветници в училищата, както и взаимодействието с външни специалисти (88%);
- Като най-достъпна форма на подкрепа (96%) учителите са посочили предоставянето на допълнителни индивидуални консултации по различните учебни предмети. Характерното тук е, че тези консултации са еднакво достъпни за всички ученици и не са специално предназначени/адаптирани за децата с дислексия (въпреки това се отчитат като полезни както от учениците, така и от родителите).

3.3.5. Познаване на националното законодателство

Макар повечето учители да заявяват, че познават причините за дислексията и нейните проявления, процентът на тези, които считат, че са добре запознати с националното законодателство по отношение на дислексията и образователните права на учениците с дислексия е доста нисък (само 27%). 30% оценяват познанията си по въпроса като „средни“. Значителна част от анкетиранияте учители признават, че имат бегла представа за законовите разпоредби (23%) или изобщо не ги познават (20%). Никой от анкетиранияте не е оценил информираността си по темата като „отлична“.

Фиг.25

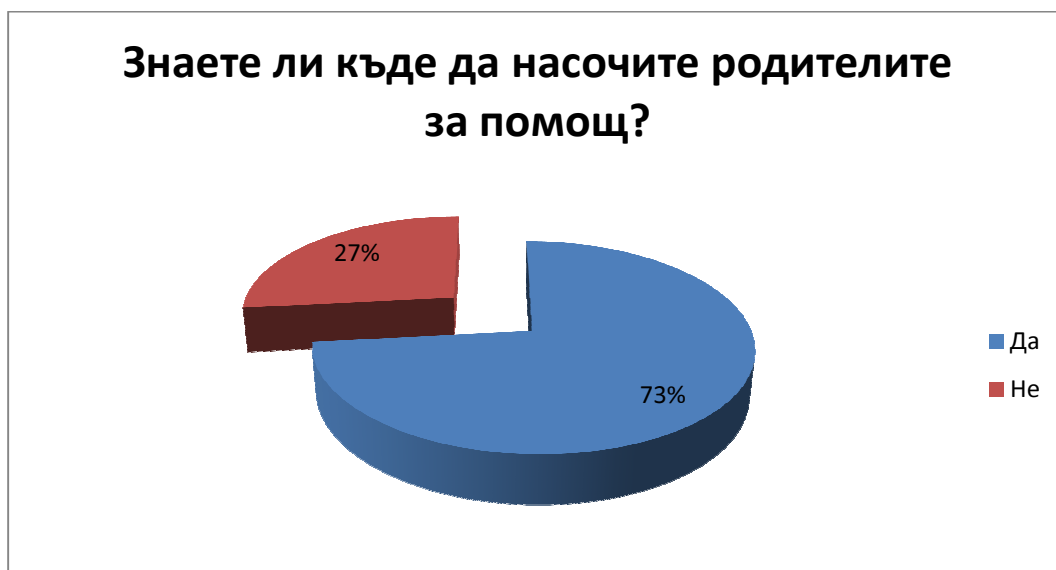
3.3.6. Комуникация с родителите

Фиг.26

Мнозинството учители оценяват комуникацията си с родителите на деца с обучителни трудности като „добра“ (40%), „много добра“ (7%) и дори „отлична“ (10%). Обезпокоителен е обаче фактът, че значителен процент от учителите характеризират комуникацията си с родителите като „ограничена“ (20%) или „практически липсваща“ (3%).

В случай на забелязани затруднения, за които подозират, че може да са следствие от дислексия, по-голямата част от анкетираните учители (73%) знаят към кого да насочат родителите, за да потърсят професионална помощ за децата си.

Фиг.27

3.3.7. Потребност от обучение

Фиг.28

Повечето от участвалите в проучването учители (77%) признават, че се нуждаят от по-задълбочено и практически ориентирано обучение за това как да разпознават симптомите на дислексия и по какъв начин биха могли да помогнат на своите ученици със затруднения от дислексичния спектър да се справят по-добре и в училище, и в социален план. Други 23%, които считат, че не им е необходимо специално обучение по темата са измежду учителите, които вече са преминали някакво обучение по проблема и смятат, че то им е достатъчно.

4. ИЗВОДИ

4.1. Коментари

4.1.1. Коментари на отговорите на учениците

В проучването взеха участие 14 ученици, всички със затруднения от дислексичния спектър. Всички учат в прогимназията: 57% в 5-ти клас (11 год.), 36% - в 6-ти клас (12 год.) и 7% - в 7-ми клас (13 год.).

Мнозинството от учениците намират ученето в прогимназията за определено по-трудно (60%) или по-трудно в известна степен (20%). 13% от отговорилите смятат, че няма разлика и само един ученик (7%) е отговорил, че му е по-лесно в прогимназията, отколкото в началното училище.

Когато от учениците е поискано да дадат оценка на своите умения за учене 50% от тях определят четивни си умения като лоши или недостатъчно добри; и само 7% - като отлични. Що се отнася до четенето с разбиране, повечето от учениците са го определили като добро (50%), много добро (14%) или отлично (7%). Учениците, които са определили своето четене с разбиране като лошо или недостатъчно добро (21%)

добавят, че за да разберат текста добре, трябва да го прочетат повече от един път. 42% от учениците имат сериозни проблеми с правописа и граматиката, само 14% мислят, че се справят много добре и нито един от учениците не определя своя правопис като „отличен“. Една от най-проблематичните сфери за учениците с дислексия е творческото писане: 14% заявяват, че не могат да изпълнят каквато и да било задача, изискваща творческо писане; 57% определят своите умения за творческо писане като лоши или недостатъчно добри, и 7% - като много добри (с разяснението, че това е при положение, че учителят не взима под внимание правописните грешки).

Полагането на тест е едно от най-стресиращите изживявания за учениците с дислексия. 64% от интервюираните ученици се чувстват зле или много зле, когато става дума за явяването на тест, а други 21% казват, че се чувстват дискомфортно. Мнозинството от учениците (78%) изразяват различно ниво на неудовлетворение по отношение на резултатите от тестовете, имайки предвид усилията, които са положили, за да се подготвят. Видимо е, че учениците с дислексия имат проблеми с организирането на времето си: 78% от отговорилите споделят, че почти никога или много често по време на тест не им стига времето да изпълнят всички задачи и че биха се чувствали по-спокойни, ако учителят им предоставеше малко допълнително време. Ситуацията е подобна и с времето, което им е необходимо да подготвят уроците и домашните си за следващия ден: 7% никога не успяват да приключат с всички уроци и домашни, а други 49% оставят някои от домашните или уроците неподготвени заради липса на време. 42% от анкетираните ученици отговарят, че обикновено успяват да си подготвят всичките домашни и уроци, но само с помощ от частни учители или от родителите.

При запитване относно помощта, която получават в училище и вкъщи, учениците споделят, че макар да ги смятат за достатъчно големи, за да могат да учат самостоятелно, те все още до голяма степен зависят от помощта и подкрепата, която получават в училище от техните учители и/или други специалисти, и вкъщи - от страна на родителите или други членове на семейството.

В повечето случаи има значителна разлика между помощта, която учениците са получавали докато са били в началното училище (1–4 клас) и тази, която получават в прогимназията. Единствените два вида подкрепа, която анкетираните ученици оценяват по-високо в прогимназията, са допълнителните индивидуални консултации по предметите, които ги затрудняват; както и позволеното да използват таблици, схеми, формули и т.н. по време на час. В интерес на истината, допълнителните консултации по предметите са еднакво достъпни за всички ученици в училище и не са специално насочени към учениците с дислексия.

Разбирането, което учениците с дислексия получават от страна на своите учители, както и толерантното отношение от съучениците им значително намалява с преминаването в по-горните класове. Дори ученици, които отбелязват във въпросника по-високо ниво на толерантно отношение и подкрепа от съучениците им в прогимназията, обясняват това най-вече с факта, че от обект на тормоз са се превърнали в обект на игнориране.

Запитани за помощта, която получават въкъщи, учениците признават, че почти във всички случаи тя идва от страна на родителите или други членове на семейството (баби и дядовци, по-големи братя и сестри), както и от частни учители. Всички интервюирани ученици споделят, че в прогимназията се нуждаят от повече помощ, за да се справят с училищните си задължения (уроци и домашни), защото текстовете са по-сложни, многото различни предмети изискват специфична лексика и набор от понятия; някои от които не могат да бъдат разбрани от учениците без помощ. С преминаването в прогимназията повече родители наемат частни учители за децата си (от 20% в началното училище, до 71% в прогимназията). Значително се увеличава и процентът на учениците, на които родителите им четат уроците на глас (от 48% в началното училище до почти 80% в прогимназията), както и на тези, които използват образователни сайтове, за да си помогнат с уроците (от 57% в началното училище до 93% в прогимназията).

Що се отнася до отношението им към училището, учениците споделят, че често се чувстват объркани и притеснени, особено в часовете по предмети, които са им трудни. За да се чувстват по-добре в училище учениците с дислексия биха желали техните учители да проявяват повече разбиране и подкрепа, съучениците им да са по-толерантни и да не им се присмиват, да имат по-малко домашни, за да имат време да правят неща, които им харесват; да имат повече приятели.

По-голямата част от учениците, участвали в проучването (73%) не са ангажирани в никакви извънкласни дейности. Основната причина, която те изтъкват за това, е липсата на време.

4.1.2. Коментари на отговорите на родителите

Родителската група в проучването, се състоеше от 16 родители на ученици с обучителни затруднения, които са или може да са вследствие на дислексия; децата учат в прогимназия (повечето - в 5-ти и 6-ти клас; 11-12-годишни).

69% от интервюираните родители намират, че отношението на децата им към училището се е променило след преминаването от началните класове в прогимназията; останалата част – които са отговорили отрицателно, обясняват това с факта, че отношението на децата е било негативно от самото начало (още от 1 клас).

На родителите бе предоставен списък с възможни проявления на отношението към училището от страна на децата им. Повечето родители споделят мнението, че техните деца не харесват да ходят на училище, по принцип, но е важно да се отбележи, че расте процентът на учениците, открито демонстриращи това, с преминаването в по-горната образователна степен. При много от учениците се наблюдават така наречените психосоматични прояви, като болка в стомаха, гадене, главоболие, виене на свят и т.н. В прогимназиалните класове учениците с дислексия по-често са неподготвени за час, или с ненаписани домашни – особено по предметите, които изискват повече четене и писане; повишаващата се трудност на учебния материал и по-голямото количество на

уроци и домашни бързо води до демотивация, особено когато резултатите са незадоволителни, независимо от усилията, които учениците влагат в подготовката си.

Запитани как преценяват успеваемостта на детето си спрямо тази на неговите съученици, 75% от родителите са на мнение, че определено резултатите на тяхното дете са по-слаби; останалите вярват, че постиженията им са съизмерими. Нито един от запитаните родители не смята, че детето му се справя по-добре от съучениците си в училище.

От отговорите на родителите относно помощта, оказвана на децата им, става ясно, че използването на асистиращи технологии в клас почти винаги е непозволено (както в началното училище, така и в прогимназията). В много редки случаи учителите предоставят на учениците с дислексия план на урока (в писмена форма, преди или след часа) и от тях се изисква да си водят записки, както останалите правят. В сравнение с началните класове, когато учителите често четат условията на задачите/упражненията на глас, и когато се допуска учениците с дислексия да бъдат изпитвани устно вместо писмено, в прогимназията тези форми на подкрепа се прилагат рядко. Ситуацията, относно даването на допълнително време по време на тестове/изпити, е същата (изключение са учениците, които са официално диагностицирани със СОП).

Има няколко форми на подкрепа, които родителите са оценили по-високо в прогимназията отколкото в началното училище: учениците по-често са насърчавани сами да проверяват писмените си работи преди да ги предадат на учителя; учениците имат възможност да посещават повече индивидуални часове/консултации с учители по различни предмети. Родителите също така вярват, че в прогимназията техните деца са обект на по-толерантно отношение от страна на съучениците си, макар мненията на родителите по този въпрос да се различават от споделеното от анкетираните ученици.

Според родителите подкрепата, която децата им получават извън училище (в къщи или от частен учител, специалисти) е много по-важна за успеха на децата в сравнение с подкрепата в училище. С преминаването от началното училище в прогимназията учениците определено се нуждаят от повече помощ от родителите и/или от други членове на семейството. Най-често помощта е под формата на: родителите четат на глас уроците на децата (за да се спести време, а и защото нивото на разбиране при слушане е значително по-добро, отколкото при четене); често родителите четат уроците и извличат най-важното, което учениците трябва да научат. Значителна част от родителите наемат частен учител за децата и този процент е почти един и същ в двете образователни нива, когато става въпрос за ученици със затруднения от дислексичния спектър.

Много от родителите започват да търсят информация относно дислексията, когато децата са вече в прогимназията. От една страна това е така, защото в началните класове материалът е по-лесен и в по-малък обем и децата успяват да се справят; от друга страна - защото (според мнението на родителите) началните учители проявяват повече разбиране и са по-подкрепящи.

Повечето от родителите заявяват, че са добре информирани (31%) или поне имат някаква информация (31%) относно законовите права на децата с дислексия, но и има 38%, които признават, че не знаят нищо относно националното законодателство по темата.

Положителен е фактът, че 81% от родителите са наясно от къде могат да получат помощ за детето си, ако имат съмнение, че затрудненията му се дължат на дислексия, или ако състоянието е вече установено.

Мнозинството от родителите (69%) споделят мнението, че специализирано обучение по проблемите на дислексията би им позволило да разберат по-добре затрудненията на децата си и да им оказват по-ефективна помощ с ученето вкъщи.

4.1.3. Коментари на отговорите на учителите

В проучването взеха участие 30 учители, 14 от които начални (1-ви – 4-ти клас), останалите са преподаватели по различни предмети в прогимназията. Половината от учителите имат повече от 15 години педагогически опит.

Около една четвърт (27%) от интервюираните учители са преминали предишно обучение по дислексия, докато 77% вярват, че имат нужда от такова обучение (дори двама, от учителите, преминали такова обучение, считат, че се нуждаят от повече информация).

Що се отнася до уменията на учителите да разпознават кога затрудненията на учениците са резултат на дислексия, нито един от участниците не се чувства достатъчно компетентен; в допълнение 63% от анкетираните не мислят, че са в състояние да разпознаят проблема.

Почти всички учители (90%) споделят мнението, че учениците с обучителни затруднения, които са причинени или може да са причинени от дислексия, по-трудно се адаптират към новите обстоятелства в по-горната образователна степен. В същото време нито един от анкетираните не е оценил уменията си да помогне на ученик с дислексия като „отлични“. Има 13%, които вярват, че биха се справили много добре; болшинството (53%) оценяват уменията си като „средни“, и една значителна част (34%) считат, че имат минимални умения да помогнат на ученик с дислексия да преодолее затрудненията си.

Според отговорите, дадени от страна на учителите, основните проблеми, с които учениците с дислексия се сблъскват по време на прехода от началното училище към прогимназията са: липса на концентрация (70%), незаинтересованост към уроците (55%), нежелание да участват в групови дейности, слаби умения за работа в екип (50%), недостатъчно добри социални умения (38%), липса на приятели и трудности в поддържането на приятелства (42%) и т.н.

Независимо какви трудности изпитват учениците с дислексия в клас – социални или академични, само 17% от учителите мислят, че те се чувстват нещастни в училище.

Това мнение значително се различава от мнението на родителите и чувствата, изразени от анкетираните ученици.

Учителите вярват че е особено важно да се полагат усилия за формиране и развитие на добри социални умения у учениците с дислексия. При оценката на стратегиите за постигане на това учителите отдават предпочитание на: повишаване самочувствието на децата, като предпоставка за по-добро представяне не само в училище, но и в извънкласните дейности (92%); развиване на добри комуникативни умения и поощряване на груповата работа/ работа в екип (и двете оценени с по 83%); изтъкване на силните страни на учениците (79%); насърчаване на артистичните и спортните им умения (75%) и др.

Запитани за подходите, които използват, за да подпомагат учениците с обучителни затруднения да постигнат по-добри академични резултати, учителите посочват като най-често прилагано даването на допълнителни индивидуални консултации по предметите, по-които учениците изпитват затруднения (96%). Важно е да се подчертае, че тези консултации са еднакво достъпни за всички ученици и не са адаптирани към специфичните нужди на тези, с дислексия (се пак, тези консултации са полезни и според мнението на другите целеви групи - ученици и родители). Много често (79%) учителите предоставят допълнително време на учениците с дислексия по време на тестове/писмени изпитвания, въпреки че тази практика не е официално регулирана (с изключение на случаите на ученици, официално диагностицирани със СОП по време на национални изпити). Обикновено учителите позволяват на учениците (не само на тези с дислексия) да използват междучасието за довършване на писмените си работи тестовите (10-15 минути). 71% от участвалите в проучването учители предпочитат да поставят учениците с дислексия на по-предните чинове от гледна точка на убеждението си, че така те са по-малко изложени на разсейващи фактори. Само половината от анкетираните учители (54%) използват техники за повишаване на вниманието, като начин за подобряване на академичните резултати на учениците (не само тези с дислексия); оправдават това с липсата на достатъчно време през часа да се свършат всички учебни задачи.

Анализирайки отговорите на учителите, може да се направи извода, че те не винаги си дават сметка колко усилия и време е необходимо на един ученик с дислексия да изпълни всички задачи, свързани с училище, и много малък процент от учителите (38%) си позволяват да намалят количеството домашна работа за учениците със затруднения; повечето от учителите смятат, че това е нечестно спрямо останалите. По-малко от половината учители, участвали в проучването, полагат усилие да адаптират образователния материал, така че да е по-лесен за разбиране от учениците с дислексия (46%). Още по-малък е процентът на учителите, които взимат под внимание емоционалния стрес и притеснението, което учениците с дислексия изпитват, когато са посочени да четат на глас пред целия клас (42%).

На другия полюс е усилието на повечето учители (83%) да създадат толерантна атмосфера в клас. Сътрудничеството с ресурсните учители, училищните психолози, педагогическите съветници, както и с външни специалисти също са оценени като много

масово прилагани (88%). За съжаление, комуникацията с родителите на ученици с обучителни затруднения не е на високо ниво, в 20% от случаите, тя е „силно ограничена“ или „практически не липсва“ (3%).

Макар повечето от анкетираните учители да заявяват, че са наясно с причините за дислексията и нейните проявления, процентът на тези, които вярват, че познават добре и много добре националното законодателство, отнасящо се до образователните права на учениците с дислексия, е много нисък (само 27%). В същото време, при съмнение, че затрудненията на даден ученик може да са в резултат на дислексия, повечето от учителите (73%) знаят къде да насочат родителите да потърсят професионална помощ за децата си.

4.1.4. Споделено

По-долу са представени някои допълнителни коментари, направени от участниците в проучването.

УЧЕНИЦИ:

„Харесвам часовете по изобразително изкуство и музика. Харесвам и математиката, но не обичам да чета и пиша, защото не мога да чета добре и не мога да пиша достатъчно бързо... Много често, когато не мога да разбера какво обяснява учителят, просто спирам да слушам. Бих искал да съм по-добър ученик, но не е лесно.“

„Харесва ми, когато някой ми чете; харесвам книгите. Но не се чувствам комфортно, когато трябва да чета на глас, особено ако учителят ме посочи да чета пред целия клас – тогава правя повече грешки от обикновено.“

„Мразя тестове. Никога не успявам да свърша всички задачи от теста, защото чета по-бавно от другите. Понякога не мога да разбера условията и трябва да ги препрочитам (не ми е удобно да помоля учителката да ми ги обясни, защото не съм сигурна, че ще го направи, ако я помоля). Когато се опитвам да пиша по-бързо, почеркът ми става нечетлив и дори отговорите ми да са правилни, учителката не може да ги разчете и да ги оцени правилно.“

„Много са ми трудни математиката и английският. В 5-ти клас съм и все още не знам таблицата за умножение, но не ми е позволено да ползвам калкулатор в час. Понякога знам как се решава задачата, но правя грешки при смятането. Относно английския – знам много думи, когато гледам телевизия и се говори на английски, мога да разбера почти всичко, но ми е много трудно да се науча да чета на английски, а правописът е направо кошмар.“

„В началното училище имах повече съученици, които искаха да играят с мен, или ме канеха на техните рождени дни. И не бях отхвърлян, когато се играеше футбол или волейбол. Сега съм в 6-ти клас и много често нито един от отборите не ме избира да се присъединя към тях в играта. Никой не ме кани на своите рождени дни и дори на моя рожден ден бях само със сестра ми и братовчедите ми. Наистина бих искал да имам поне един приятел; мразя да съм постоянно сам.“

РОДИТЕЛИ:

„Толерантното отношение до голяма степен зависи от учителите. Те са тези, които насочват вниманието на децата в дадена посока. В началното училище децата са малки и са под влиянието на личността на учителя. В много случаи учителят е дори по-уважаван от малките деца, отколкото родителите.“

„Единствената подкрепа, която моето дете получава е в семейството – от нас, родителите и от частни учители, които наемаме, за да му помагат.“

„Синът ми има дислексия и беше подпомаган от специалист. Но тъй като ние (родителите) не искаме да е определян като ученик със СОП, официално той няма права да получава каквато и да е помощ. В началното училище неговата учителка беше много толерантна и подкрепяща, но сега, в 5-ти клас, нещата се промениха много и моят син не се чувства добре в училище. Често изразява нежелание да ходи.“

“Моето дете е с дислексия. Харесва спорта, особено футбола. Когато беше в 1-2 клас играеше футбол в спортна секция, но сега уроците и домашните му отнемат много време и той няма време за нищо друго. Прибира се от училище и прекарва часове в учене и писане на домашни. Дори с наша помощ не винаги успява да напише всичко.“

„Омръзна ми учителите да казват, че детето ми не се старае достатъчно и трябва да полага повече усилия. Учителите не могат да разберат, че тя работи два или три пъти повече от съучениците си, за да се справи с уроците и домашните. Учителите би трябвало да са обучени да знаят повече за дислексията, да разбират по-добре учениците си, да бъдат по-толерантни и подкрепящи, и да показват уважение към усилията, които полагат тези деца.“

УЧИТЕЛИ:

„Считам, че един ученик с дислексия не се различава от останалите ученици. Затова не смятам, че трябва да имам различни изисквания към него.“

„Имам дете с дислексия в моя клас. Тя е много чувствителна, затова се опитвам да проявявам разбиране и подкрепа. Например, когато и проверявам нейните диктовки, не използвам червен химикал; никога не коментирам грешките ѝ пред класа. Всеки път, когато тя постигне прогрес, аз го изтъквам пред съучениците ѝ. Поддържам добра комуникация с родителите на детето и със специалистите, които работят с нея, за да преодолее затрудненията си, опитвам се да си сътруднича с тях.“

„Имам дълга педагогическа практика, повече от 20 години, и съм учила ученици със обучителни затруднения, включително и с дислексия. За да съм по-полезна в работата си с тях, се опитвам да се самообразовам, но изпитвам нужда от практически съвети, които да използвам в работата си.“

„Преподавам история в 5-ти и 6-ти клас и виждам колко е трудно за някои ученици да научат уроците. Някои от тях не четат достатъчно добре или нивото им на четене с разбиране е ниско; не четат ефективно и не могат да извлекат най-важното от дългия

текст. Учениците изпитват проблеми с някои от понятията и имат нужда от помощ, за да ги разберат.“

4.2. Заключение и предложения

Основавайки се на събраната информация от всички анкетираните от трите целеви групи (учители, ученици от прогимназията със затруднения, които се дължат или може да се дължат на дислексия, и родителите на тези ученици), може да се направят следните заключения:

УЧЕНИЦИ:

- Повечето от интервюираните ученици срещат определени затруднения по време на прехода от началното училище към прогимназията - не само по отношение на ученето, но и в социален аспект при адаптацията в новата образователна среда.
- Трудностите в четенето и писането, причинени от дислексия, оказват въздействие на техните умения да учат ефективно; подготовката на уроците и писането на домашни изисква много повече време и усилия в сравнение с това на техните съученици.
- Резултатите на тестове/писмени изпитвания в повечето случаи не съответстват на вложените време и усилия, които учениците с дислексия са положили в подготовката си.
- Много от участвалите в проучването ученици споделят, че все още не могат да учат самостоятелно, нуждаят се от помощ при подготовката на уроците/домашните. Те получават тази помощ основно от своите родители, от други членове на семейството или от частни учители. Всичко това води до ниско самочувствие, несигурност, нежелание за учене и ходене на училище. В допълнение трудностите при комуникацията с връстниците им, често води до изолация или самоизолация.

РОДИТЕЛИ:

Повечето от интервюираните родители мислят, че техните деца (които имат обучителни затруднения от дислексичния спектър) се изправят пред повече проблеми в прогимназията, в сравнение с началните класове. Някои от основните причини, според родителите, са:

- Фактът че учителите в прогимназията не са толкова подкрепящи и толерантни, много от тях не се опитват да разберат причината за трудностите, които изпитват учениците с дислексия.
- В прогимназията учениците имат много учители – обикновено различен по всеки предмет и това води до ситуация, при която всеки учител преподава на десетки или дори стотици ученици и не е възможно да познава добре всеки един с неговите специфични потребности.

- За съжаление, често, дори след като родителите са разговаряли с учителите и са им обяснили ситуацията, те не проявяват разбиране и не са особено подкрепящи.
- По-големият брой предмети и нарасналият обем на учебния материал и домашните оказва влияние на отношението на учениците към училището и ученето и ги кара да се чувстват стресирани и объркани.
- Ниските академични резултати и фактът, че след преминаването от началните класове в прогимназията често се случва резултатите от тестове/проверки да са неудовлетворителни и да не съответстват на положените усилия, което води до демотивация и нежелание да се ходи на училище.
- Трудностите при създаването и поддържането на приятелства; недостатъчно добрите комуникативни и социални умения на много от учениците с дислексия водят до изолация, ниска самооценка и самочувствие.
- Много от родителите признават, че нямат достатъчно знания, които да им позволят напълно да разберат трудностите на децата си и да намерят най-ефикасния начин да им помогнат. Родителите изразяват желание за специализирано обучение по темата.

УЧИТЕЛИ:

- Почти всички участващи учители споделят мнението, че преминаването от началното училище към прогимназията е по-проблемно за учениците със затруднения, които са или може да са причинени от дислексия, както и адаптацията им в новата образователна среда.
- Учителите, макар добре информирани относно дислексията и затрудненията с ученето, до които тя води, не се чувстват добре подготвени да осигурят ефективна помощ на учениците.
- По-голямата част от формите на подкрепа, изброени в проучването (като например индивидуалните консултации), въпреки че са предлагани в училище, се предоставят от същите учители, които преподават в редовните часове и не са адаптирани или насочени към нуждите на учениците с дислексия.
- Много учители не са запознати с националното законодателство по отношение на дислексията и образователните права на учениците с дислексия.
- Учителите работят в добро сътрудничество с колегите си, с ресурсните учители, с психолозите и дори с външни специалисти, но комуникацията с родителите на учениците с дислексия е необходимо значително да се подобри.
- Повечето анкетиращи учители изразяват желанието си да участват в обучения по темата и да получат повече познания относно проблема (дори и част от тези, които вече са били обучавани).

Всички три целеви групи, участвали в проучването, се обединяват около мнението, че проблемът, разискван в това допитване, изисква внимание, защото все повече деца демонстрират този вид обучителни затруднения. Изискват се общи усилия от всички страни в образователния процес, за да получат учениците с дислексия адекватна и

навременна подкрепа, както в училище, така и вкъщи. Фактът, че няма система за ранно оценяване, разпознаване на дислексията и ранна интервенция, води до това, че много от учениците достигат прогимназиалните класове, или дори гимназиалните, без ясно да разбират каква е причината за техните затруднения в ученето и без ефективна подкрепа във всеки един етап на училищното образование.

РЕФЕРЕНЦИИ

Матанова В., Дислексия, Софи-Р, 2001

МКБ-10: Международен класификатор на болестите:

http://www.doctoronline.bg/uploads/diagnostics/201201/path_7134.pdf /last viewed on 2 May 2018/

Наредба №1 за обучението на деца и ученици със специални образователни потребности и хронични заболявания: <http://ssudus.com/naredba.pdf>

Наредба за приобщаващото образование

file:///D:/User/Downloads/nrdb_priobshavashto_271017.pdf /last viewed on 2 May 2018/

Reid, G. and Green, S. (2008) Dyslexia: A Guide for Teaching Assistants. Continuum Publications

Dyslexia International: <https://www.dyslexia-international.org/the-problem/> /last viewed on 2 May 2018/

